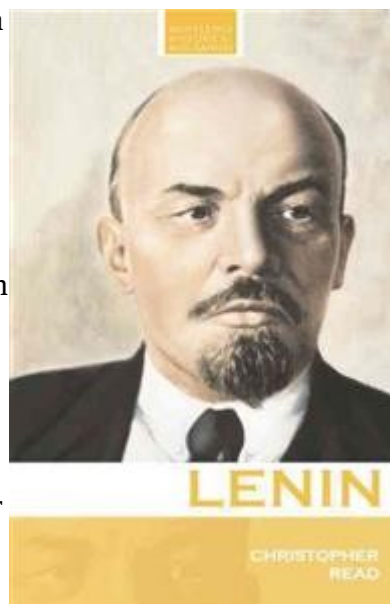

Paul Le Blanc: Fortfarande vid god vigör: Lenin och hans levnadstecknare

[Kapitel 4 ur *Le Blancs antologi Unfinished leninism [Ofullbordad leninism]*. Flera kapitel ur denna har redan publicerats på marxistarkiv.se. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Vladimir Iljitj Lenin är än idag föremål för intresse från folk i hela världen. Många personer har ingen klar uppfattning, eller ingen uppfattning alls, om vem denne man är, men det finns många som har det. För vissa är han måltavla för skräck och hat, för andra lidelsefulla förhoppningar, för vissa besvikelse – och andra som tillhör ytterligare andra kategorier. ”Säg mig vad du tycker om Lenin”, skriver historikern Christopher Read, ”så ska jag säga vem du är.” En av 1900-talets mest tankeväckande och egensinniga politiska teoretiker, Hannah Arendt, kommenterade i sin betraktelse från 1963, *On Revolution* [Om revolutionen], att ”det kanske är märkligt att Lenin, till skillnad från Hitler och Stalin, ännu inte har funnit sin definitiva levnadstecknare, trots att han inte bara var en ’bättre’ utan också en ojämförligt enklare person. Det kan vara på grund av att hans roll i 1900-talets historia är så mycket mer tvetydig och svår att förstå.”¹

De stora biografier som kom ut under 1900-talets andra hälft var samtliga problematiska. De som gavs ut i Sovjetunionen framställde en granitstaty av storhet, som användes för att rättfärdiga den bestående samhällsordningen: ikonerna hade på alla sätt varit underbara och hade rätt om allt, och älskades av alla folk över hela världen utom de som var mänsklighetens fiender. Efter Sovjetunionens sammanbrott bytte de akademiska karriärister sidan för att ”komma ikapp” den tidigare periodens sämsta amerikanska verk – Stefan Possonys *Lenin: The Compulsive Revolutionary* [Lenin: den tvångsmässige revolutionären] och Robert Paynes *The Life and Death of Lenin* [Lenins liv och död] var ute efter att sparka på Lenin som en ond anda, i linje med Kalla krigets antikommunism. David Shubs *Lenin – en biografi* var en kalla-kriget-produkt skapad av en av Lenins tidigare mensjevikiska motståndare – bättre än de just nämnda men med uppenbart partiska sidor, och den tjänade på olika sätt dåtidens antikommunistiska syften. Louis Fischer, en tidigare vänsterjournalist, skrev den kritiska men inte fientligt inställda *Lenin*, som koncentrerade sig på hans sena år, efter revolutionen 1917, den period då Fischer var korrespondent i Ryssland för den amerikanska pressen. Adam Ulams populärvetenskapliga bok *The Bolsheviks* [Bolsjevikerna] innehöll en redogörelse för Lenins liv, och beskrev en auktoritär Lenin som egentligen aldrig hade varit marxist.

Hellre än att bry sig om någon eller alla dessa böcker bör man läsa tre verk, i följande ordning, av personer som har bättre grepp om vem och vad Lenin var: Leo Trotskijs *Den unge Lenin*, Nadezjda

¹ Christopher Read, *Lenin: A Revolutionary Life*, London/New York: Routledge, 2005, s 284; Hannah Arendt, *On Revolution*, London: Penguin Books, 1990, s 65.

Krupskajas *Lenin* och Moshe Lewins *Lenins sista strid*.^{*} Det finns också icke biografiska verk som riktar in sig på Lenins politiska tänkande: Alfred Meyers *Leninism*, en antikommunistisk studie från kalla kriget, och två andra arbeten – Marcel Liebmans *Lenins leninism* och Neil Hardings *Lenin's Political Thought* [Lenins politiska tänkande]. Tony Cliffs biografi i tre band, *Lenin*, blandar en intensiv fokusering på Lenins politiska tänkande med en lättfattligt skriven biografi. Genom att använda Lenins *Collected Works* [Samlade verk] plus olika vetenskapliga artiklar och böcker hoppades Cliff kunna vägleda likasinnade aktivister under deras försök att bygga det brittiska Socialist Workers Party och dess systerorganisationer över hela världen. Det finns olika uppfattningar om resultatet, och debatten rasar fortfarande.²

Kommunismens sammanbrott efter kalla kriget har inte inneburit att studierna av Lenin har upphört. Sedan 2000-talets början har det kommit ut minst sex studier om Lenins liv på engelska, och ett allt större antal analyser av olika sidor av hans teorier. De två mest värdefulla sammanställningarna har gjorts av Christopher Read och Lars Lih, och vi kan inse varför genom att först kort gå igenom de andra.

Dålig människa

Robert Service var först ut 2000 med sin 500 sidor långa *Lenin: A Biography* [Lenin: en biografi]. Några av oss hoppades att det skulle bli ett betydande och till och med banbrytande bidrag, och det av flera skäl. Här hade vi en erfaren historiker som kunde ryska och hade lyckats få tillträde till de nyöppnade arkiven – men det fanns mer. 1979 hade han skrivit en viktig studie med titeln *The Bolshevik Party in Revolution: A Study in Organizational Change* [Bolsjevikpartiet under revolutionen: en studie i organisatorisk förändring], som handlade om den livsviktiga frågan om hur ett parti som var verkligt revolutionärt 1917, i början av 1920-talet förvandlades till en allt mindre demokratisk och alltmer byråkratiserad apparat. Det såg ut som ett arbete av någon vars sympatier låg till vänster, och speciellt lutade åt Arbetaroppositionen inom bolsjevikpartiet. Han var kanske lite väl snabb att göra negativa bedömningar av Lenin och hade ibland till och med en respektlös ton – men boken innehöll viktig information och teorier. 1991 kom den första upplagan av hans kortfattade kartläggning *The Russian Revolution: 1900-1927* [Den ryska revolutionen: 1900-1927], och trots att man kunde ha en del anmärkningar i detaljfrågor så verkade det vara en bra och vederhäftig sammanfattning.

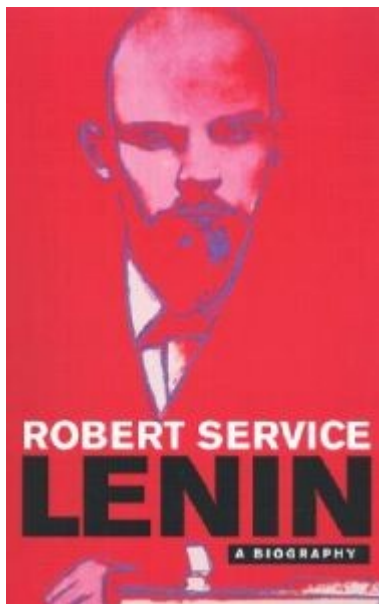
Mer komplex och mer imponerande var hans Leninbiografi i tre delar som kom ut mellan 1985 och 1995. Vartefter åren gick blev författaren alltmer kritisk mot sitt ämne, om än inte på något sätt föraktfull, och för var och en som hade finkammat Lenins skrifter var det från dessa böcker uppenbart att även Service hade gjort det. Han var inte benägen att citera utan gjorde omfattande sammanfattningar, och gjorde vinklingar som man kan ifrågasätta men förvisso var i linje med vad Lenin hade skrivit, och kompletterade texterna med historiska sammanhang och kritiskt sinnade kommentarer som man tyckte förtjänade att uppmärksammas. Och när den erfarna och mycket dugliga levnadstecknaren Robert W Clark dog innan han hann fullborda sin egen 500 sidor långa bok med titeln *Lenin: A Biography*, blev Service den person som kallades in för att hjälpa till att

^{*} Samtliga finns på marxistarkiv.se – öa.

² En del av debatten återfinns på nätet, på [Links:International Journal of Socialist Renewal](#).

förbereda denna lärorika och sympatiskt inställda redogörelse som till sist gavs ut 1988.

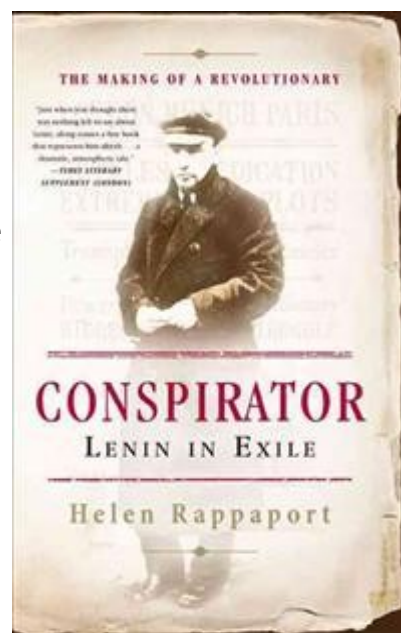
Lenins ”vision av en framtid för mänskligheten, då all utsugning och allt förtryck skulle försvinna, var uppriktig” skrev Service i avslutningen på sin tredje Leninbok. ”Det är förvisso en central punkt i hans liv.” Han tillade att Lenin och hans kamrater också var ansvariga för den auktoritära verklighet som fick fäste i Sovjetryssland, men att folkmassor över hela världen som ett svar ”på de svåra sociala och politiska förhållandena i sina egna länder” hade allierat sig med den förhoppningsfulla

vision som Lenin företrädde, och tillade: ”I de flesta av dessa samhällen har förhållandena inte förbättrats under åren efter Lenins död. Bara en minoritet av jordens nationella ekonomier har givit folkmajoriteten välstånd.” Med tanke på detta, avslutade han, ”vore det dumdrigtigt” att förutsäga att Lenins inflytande inte kommer att kännas av i framtiden – även om han helt klart inte ansåg det vara orsak att bli upprymd. I sin biografi från 2000 tar han upp en liknande sak – men inte riktigt: ”Det är inte ens omöjligt att hans minne återigen kommer att åberopas, och inte nödvändigtvis av medlemmar i kommunistpartier, i de många delar av världen där kapitalismen orsakar svåra sociala problem. Lenin är inte riktigt död, åtminstone inte ännu.”³

Services nya biografi verkar vara inriktad på att göra slut på Lenin. Benägenheten till nonchalant redigering och personlig ärekränkning (underbyggd med ytliga hänvisningar till bevis) är mycket mer uttalad än i hans tidigare tre böcker. Ryggraden i den nya boken utgörs av en populariserad förkortning av de tidigare banden. Även om en hel del består av nytt arkivmaterial, så presenteras faktiskt inte särskilt mycket avslöjande material, och inget som förklarar den oförsonligt fientliga ton som Service använder mot sitt ämne. Denna bok är en besvikelse och lyckas verkligen inte nå upp till den ”balanserade” vetenskapliga noggrannhet som utlovas i inledningen, men den sa det som många ville höra och hyllades som ”den mest auktoritativa och väl avvägda Leninbiografi som någonsin skrivits – och på sitt tysta sätt den mest skrämmande” (enligt en pratbubbla på baksidan av pocketupplagan). Men för de som faktiskt kände till de andra Leninbiografierna, forskningen om den ryska revolutionen, den marxistiska teorins särdrag, och som – likt den unge Service – tyckte att en förtryckande och utsugande kapitalism borde ersättas av den demokratiska humanism som finns i socialismens kärna, verkade lovorden ihåliga.

Ett nyare bidrag som kom ut 2010, *Conspirator: Lenin in Exile* [Konspiratör: Lenin i landsflykt], grundar sig delvis på den kloka insikten, att eftersom större delen av Lenins liv från 1902 till 1917

3 Robert Service, *Lenin: A Political Life*, band 3, Bloomington: University of Indiana Press, 1995, s 323; Robert Service, *Lenin: A Biography*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000, s 49

tillbringades i exil, så är denna (mer än de korta åren av revolution och makt, 1917-1924) en uppenbart central punkt för levnadstecknare som vill förstå vem personen Lenin var. Problemet är att författaren Helen Rappaport tyckte att hon redan ”förstod” vem personen Lenin var, och hon föraktade honom. Bland hennes starka sidor är att hon talar ryska flytande och har en känsla för rysk kultur (och följaktligen fungerade som rådgivare åt dramatikern Tom Stoppard för hans utomordentliga trilogi ”Utopins kuster” om 1800-talets ryska intellektuella), och det var till hjälp för en som erkände att hon inte är historiker till yrket. Och hon förefaller verkligen ha läst en avsevärd mängd under förberedelserna till denna bok – vilket kan vara innebörden i det Shakespearecitat hon presenterar i början av *Conspirator*:

Polonius: Vad läser ni, min prins?

Hamlet: Ord, ord, ord.

Rappaport är faktiskt inte särskilt intresserad av de ”ord, ord, ord” av marxistisk teori och revolutionär polemik som stod i centrum för Lenins liv, och inte heller är hon särskilt intresserad av arbetarrörelsen, klasskampen, arbetarnas liv, eller de förtrycktas svåra situation som var central för allt han gjorde. Hon är mycket mer intresserad av de platser där han levde i exil, och hon gjorde en sak av att besöka många av dem. Hon tycker också om att spekulera om att han tillbringade en hel del tid med prostituerade (med minimal bevisning drar hon slutsatsen att han gjorde det) och ådrog sig en könssjukdom (hon lägger ner mycket tid på denna ”möjlighet” – vilket för övrigt också Service gör – på grundval av ofullständiga redogörelser och senare tiders medicinska antaganden). Men utöver det bidrar Rappaport till att se Lenin som en ”inskränkt diktator” som fick fradga runt munnen när han talade, som njöt av politiskt manipulerande, omgav sig med ja-sägare och yrkesmördare som hjälpte honom att komma till makten, och som var en man vars ”örliga, illvilliga små ögon” avslöjade ”något skoningslöst och rovlystet”.⁴ För de som vill avsky Lenin är denna bok ovärderlig. För de som vill få en bättre förståelse av vad som hände i historien är den inte det.

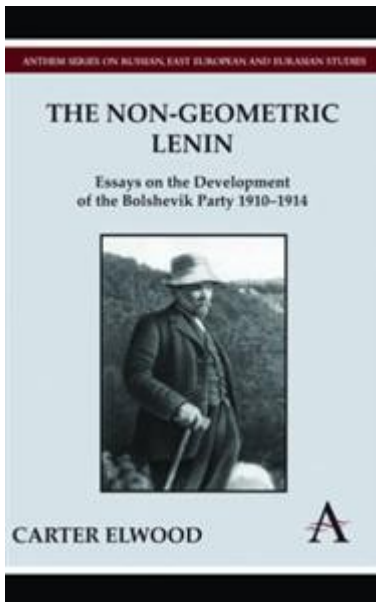
Vetenskapliga pärlor

Kanske detta är platsen att diskutera Carter Elwoods viktiga och inflytelserika arbete bestående av en rad artiklar samlade i *The Non-Geometric Lenin: Essays on the Development of the Bolshevik Party 1910–1914* [Den icke-geometriska Lenin: artiklar om bolsjevikpartiets utveckling 1910–1914].⁵ Denna samling är en dyrgrip för varje seriöst sinnad forskare. Liksom Service och Rappaport är Elwood negativ till det han anser vara centrala delar av Lenins politik, men till skillnad från dem är han en noggrann vetenskapsman som inte är benägen att dra snabba slutsatser, han lutar åt att ta arbetar- och den socialistiska rörelsen i det förrevolutionära Ryssland på mycket stort allvar, och uppvisar upprepade gånger en vetenskaplig integritet som kräver respekt från alla som är intresserade av den historia som Elwood studerar. Utöver denna artikelsamling har han skrivit tre ytterst värdefulla böcker – en om det Ryska socialdemokratiska arbetarpartiets underjordiska verksamhet, med fokus på Ukraina mellan 1907 och 1914, en annan om en provokatör i bolsjevikernas högsta ledning, Roman Malinovskij, och slutligen en biografi över en framstående ledande

⁴ Helen Rappaport, *Conspirator: Lenin in Exile*, New York: Basic Books, 2010, s ix, 217–18, 219, 221, 306, 355.

⁵ Carter Elwood, *The Non-Geometric Lenin: Essays on the Development of the Bolshevik Party 1910–1914*, London/New York: Anthem Press, 2011.

aktivist och feminist inom bolsjevikernas led, Inessa Armand. (Enligt ryktena ska Armand ha haft en hastig affär med Lenin – i biografen skriver Elwood att det inte är sant, men i en ny artikel drar han slutsatsen att det är det.⁶)

Elwood lutar åt att godta delar av det som Lars Lih har kritiserat som den ”läroboksversion” av Lenin som utvecklades under Kalla krigets antikommunistiska dagar – att Lenin var böjd att använda ett odemokratiskt, elitistiskt, manipulativt funktionssätt och sätt att bygga organisationen. Det påverkar en hel del av hur han tolkar de bevis han för fram – men han lägger också fram en betydande mängd bevis som inte passar så bra i detta schema (med bolsjevikiska kamrater som om och om igen är oense med honom, som inte följer hans råd, som röstar ner honom, som inte går med på att trycka hans artiklar, etc.). Än mer, Elwood visar ett verkligt intresse för de verkliga människor han skriver om, inklusive Lenin. Boken med artiklar är uppdelad i två delar, en i huvudsak politisk (inriktad på Lenins arbete att bygga bolsjevikpartiet), den andra mer inriktad på Lenins personlighet och dagliga liv. Innebörden i bokens titel – *Den icke-geometriska Lenin* – understryker det som Elwood betraktar som en ”icke linjär” och mer naturtrogen komplexitet hos Lenin, med bristande sammanhang mellan hans politiska praktik och hans mer komplicerade mänskliga sidor (för vilka Elwood uppvisar större sympati).

Nyare bidrag av två andra seriösa forskare bidrar också med att visa mänskliga sidor hos denna revolutionära person. När man (för att rädda honom från att bli en staty) försöker förstå humanismen hos en historisk figur som Lenin, är det upplysande att kunna se honom i förhållande till hans föräldrar och syskon, i det dynamiska familjesammanhang han växte upp i. Det fanns tre systrar och två bröder i Lenins liv, och vi är lyckligt lottade att ha studier av systrarna och den äldre brodern.

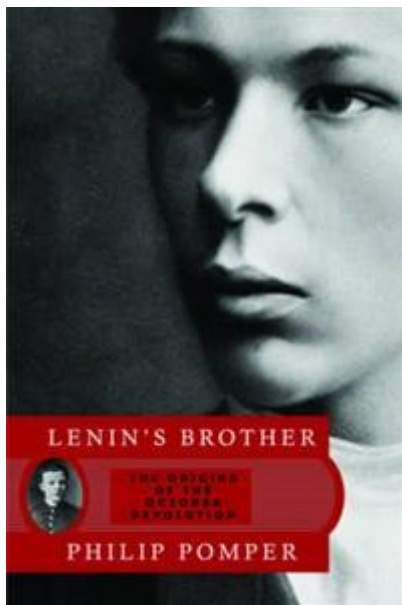
I sin fascinerande bok *Forgotten Lives: The Role of Lenin's Sisters in the Russian Revolution* [Bortglömda liv: Lenins systrars roll under den ryska revolutionen] klagar Katy Turton på det hon kallar den ”solsystemsmyt” som karakteriserar många redogörelser (både av sådana som dyrkar och som hatar Lenin), och som framställer Lenin som ”solen i Uljanovfamiljens solsystem” kring vilken de andra snurrade i skräck och tillbedjan. Hon koncentrerar sig på Anna, Olga (som Lenin stod närmast och som dog 1890) och Maria Uljanov och skildrar olika personligheter och självständiga liv. De var högutbildade och kultiverade och blev – liksom så många av sin generation – på egna villkor en del av ”den revolutionära gemenskap där kvinnor och män arbetade tillsammans,

⁶ Denna nya detalj, jämte mycket annat, ifrågasätts i en utmärkt och uppskattande recension av Lars Lih, ”The Non-Geometric Elwood,” *Canadian Slavonic Papers/Revue canadienne des slavistes* 54, nr 1–2, mars-juni 2012, s 45–73.

utvecklade vänskapsband och bildade familjer och kämpade för att få till stånd en omvandling av det ryska samhället.” Anna var den äldsta systemen och blev i mitten av 1880-talet djupt inblandad i revolutionär verksamhet (långt före tonåringen Volodja, den framtida Lenin). Några få år senare, då hon och Volodja hade nära kontakt och fortfarande försökte komma underfund med sin politiska uppfattning, skrev Olga Uljanova: ”det ligger i folkets själ att sträva efter sanningen och det perfekta”, och tillade: ”Man måste alltid tro på folket, på möjligheten att det trots personliga besvikelser kan bli bättre på jorden ... Om man inte tror på folket, inte älskar det, vad lever man då för?” När hon dog skrev en klasskamrat till sin bror: ”Oh Arsenij, om du bara visste vad för sorts person Uljanova var. Så mycket förhoppningar som sattes till henne! Det är riskfritt att säga att Ryssland i Uljanova har förlorat en ärlig, outröttlig aktivist ... Hon var en person med ett lysande intellekt, intellektuell mognad, skolning, begåvning ... Hon läste de bästa verken i politisk ekonomin och sociologi.”⁷

I *Lenin's Brother* [Lenins bror] berättar Philip Pomper historien om Alexander Uljanov, född två år efter sin syster Anna, liksom henne indragen i revolutionär verksamhet, och i slutet av 1880-talet arresterad och avrättad på grund av en revolutionär sammansvärjning att mörda tsaren. Alexanders egen historia står i centrum för denna studie, och den hade en stark inverkan på Lenins och hans systrars framtid, men av speciellt intresse för våra intressen är den information som läggs fram om Lenins barndom. Pomper är inte sympatiskt inställd till det han berättar om Lenins vuxna politiska linje, och sammanfattar sin egen forskning om den lille pojken: ”Volodja var den mest utåtriktade och lekfulla av de tre äldre barnen – kanske den mest tilltalande för utomstående. Man kan faktiskt

spekulera om han inte var den psykologiskt friskaste av de tre, även om det är svårt att sluta sig till av Annas memoarer.” Anna beskrev hur psykologiskt svårt hon själv, Alexander och de yngre barnen hade med pappan, som var skolinspektör, och förklarade:

Far var mot att ”överösa folk med beröm” som han framställde det, och ansåg det ytterst skadligt för folk att ha en hög uppfattning om sig själv. När jag nu tittar tillbaka på vår barndom tror jag att det hade varit bättre för oss om denna allmänt tillämpade pedagogiska linje hade använts mindre strikt. Den var bara passande för Vladimir, vars enorma självförtroende och ständigt lysande prestationer i skolan krävde tillrättvisningar. Det påverkade på intet sätt hans träffsäkra bedömning av sig själv, men minskade utan tvivel det övermod som barn med utomordentlig begåvning är benägna till ... och lärde honom att, trots allt beröm, arbeta flitigt.

Pomper lägger till att Lenin ”fysiskt [var] en kopia av sin far”, och att det ”precis under ytan på Ilja Nikolajevitj's stränghet fanns ett drag av skälmsk humor, en egenskap som var helt främmande för hans äldre son men karakteristisk för Volodja.”⁸

7 Katy Turton, *Forgotten Lives: The Role of Lenin's Sisters in the Russian Revolution, 1864–1937*, London/New York: Palgrave Macmillan, 2007, s 2, 4, 19–23, 26, 27.

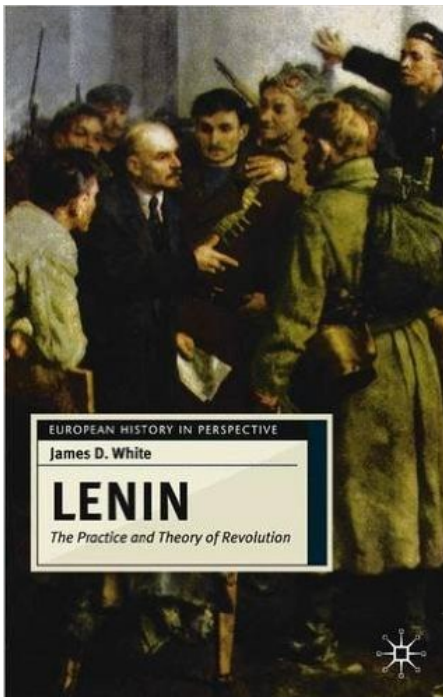
8 Philip Pomper, *Lenin's Brother: The Origins of the October Revolution*, New York: W. W. Norton, 2010, s 205, 206, 207.

Farorna med vetenskaplig balans

Sådana vetenskapliga pärlor kan givetvis bidra till, men inte ersätta, en mer välavvägd och enhetlig förståelse av Lenin. Det strävar två seriösa forskare efter, och söker en större balans än vad Services arbete har (för att inte tala om Rappaports) – Beryl Williams *Lenin* (2000) och James D Whites *Lenin: The Practice and Theory of Revolution* [Lenin: revolutionens praktik och teori] (2001). Dessutom är båda verken fullpackade med en avsevärd mängd information – båda författarna har uppenbarligen fördjupat sig i både äldre källor och speciellt de senaste vetenskapliga lärdomarna. I en mening är detta en av orsakerna till att båda misslyckas som beständiga biografiska studier.

Det de har en tendens att ”balansera” är olika vetenskapliga verk, och man kan lära sig mycket av det. Men ibland kan försök att balansera olika vetenskapliga studier, speciellt vid vissa tillfällen i historien, inte ge den så eftersträfvade ”objektivitet” som är många seriösa forskares mål. När 1990-talet övergick i det tidiga 2000-talet verkade det för de flesta forskare (inklusive i före detta Sovjetunionen) att kommunismen hade varit ”en väg som inte ledde någonstans”, och att hela försöket hade varit ett oacceptabelt slöseri med tid och liv och resurser, ett misstag som kunde spåras tillbaka till själva revolutionens uppkomst. De förhärskande stämningarna och trenderna inom den akademiska världen på 1990-talet lutade åt att omfatta den gamla ”lärobokstolkningen” av Lenin – i en del fall med ännu mörkare färger, i andra mer nyanserade, men de flesta var också mer benägna än någonsin att betona en kontinuitet med stalinismens brutalitet. Men att försöka

”balansera” sådan forskning ger oss mer andrahandsbedömningar men mindre av en verklig Lenin. Det kanske är bättre än det som Rappaport eller till och med Service har skrivit, men det lever inte upp till de ”verkliga grejer” som någon som Elwood verkar förmögen att nå fram till.

Deras slutsatser återspeglar i viss mån problemet. Strax innan Sovjetunionens sammanbrott, noterar Williams, frågade en opinionsundersökning under Gorbatsjov sovjetmedborgarna vilka som var alla tiders viktigaste personer. Etta kom 1700-talets moderniserande tsar, Peter den store. Tvåa kom Jesus. Trea kom Lenin. Här är vad Williams gör av det:

Precis som Kristus blev han en martyr och ett helgon för sitt folk, och hans läror gick inte att ifrågasätta. Liksom Peter handlade hans revolution om att förvästliga och modernisera. Hans experiment med människans natur höll på i 74 år. Men i slutet av det visade sig ryssarna och Ryssland, och än mer världen, vara anmärkningsvärt

motståndskraftiga mot hans vision av socialismen. Den sköna nya världen uppenbarade sig aldrig. Som ryssarna medgav under Gorbatsjov helgades i det långa loppet inte medlen av ändamålet.⁹

9 Beryl Williams, *Lenin*, Harlow, UK: Longman, 2000, s 205–6.

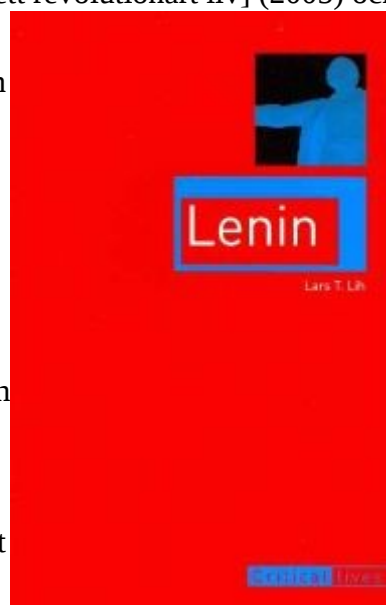
Detta är mer förenligt med de stämningar som var förhärskande hos Williams och de kring henne år 2000 än med vad Lenin sa (han påstod aldrig att han hade upprättat socialismen, och inte heller försökte han förändra människans natur) eller med de komplicerade sovjetiska erfarenheterna. Men fundera sedan över Whites slutsats. Han börjar med E H Carrs intressanta kommentar att (med Whites omskrivning) ”bolsjevikerna inte bara gjorde en revolution, utan också analyserade och förberedde de omständigheter under vilka den kunde genomföras.” Sedan hävdar att detta är en illusion, att ”först Lenin och sedan Stalin hade ansträngt sig hårt för att skapa detta intryck”, och avslutar: ”Innan vi kan veta om en sådan sorts ’självmäda’ revolution som Carr tänker på alls är möjlig, måste vi rensa undan den förvirring som Lenin och hans efterföljare har skapat.”¹⁰ Utöver att sammankoppla Lenin och Stalin, för att åtminstone ha manipulerat sanningen och skapat illusioner om bolsjevikernas styrka, slutar Whites bok med det ”balanserade” kravet att vi måste rensa undan Lenins tänkande innan vi kan veta huruvida en självmedveten revolution faktiskt är möjlig.

Att ta Lenin på allvar

Styrkan hos Christopher Reads *Lenin: A Revolutionary Life* [Lenin: ett revolutionärt liv] (2005) och Lars Lih's *Lenin* (2011), är att de tar Lenin på allvar på sätt som de andra inte gör (delvis med undantag för Elwood). De fäster verkligen uppmärksamheten på den allt större mängden tolkningar och andra-handsskällor, men är beslutsamma att göra sin egen bedömning genom att på allvar sätta sig in i de primära källorna. Först och främst sätter de sig in i vad Lenin själv hade att säga, både i publicerade källor och i brev, och de läser det på ett kritiskt sätt – inte fientligt, men inte med antagandet att Lenins ord är en källa till Sanning, och inte heller med antagandet att Lenin helt enkelt ljög och manipulerade för att gynna sina egna mörka (diktatoriska, urstalinistiska) planer.

Det är intressant att lägga ner lite tid på att reda ut vad det innebär att ta Lenin på allvar. Här är två yttranden som tillsammans ofta orsakar förvirring: Yttrande nr 1: Lenin ville uppnå ett fritt och jämlikt samhälle, och han ville upprätta arbetarklassens makt över samhällets politiska och ekonomiska liv. Yttrande nr 2: Det som till sist upprättades i Sovjetunionen, speciellt under Stalin, var en av de värsta diktaturerna i mänsklighetens historia.

Read och Lih inser sanningen i båda yttrandena. Till skillnad från så många antar de inte att Lenin talade om frihet och demokrati och arbetarkontroll bara för att kunna upprätta en brutal diktatur. Inte heller verkar de tro att demokrati och socialism är idiotiska illusioner. I exempelvis denna mening tar de Lenin på allvar. Det återstår alltså att se vad Lenins ord faktiskt innebar, och också hur man skulle kunna förklara varför saker och ting visade sig bli så annorlunda från vad Lenin sa att han var ute efter.

¹⁰ James D. White, *Lenin: The Practice and Theory of Revolution*, Houndmills, UK: Palgrave, 2001, s 202.

Även på andra sätt visar de respekt för Lenins teorier genom att ta sig tid att se vad de är, sätta in dem i sitt sammanhang, se vad andra sa på den tiden, och försöka förstå hur saker och ting genomfördes. Mer än så, de lutar inte åt att se Lenin varken som en djävul eller som ett helgon, utan som den intressanta och anmärkningsvärda person han var. De tittar på hans liv, förhållanden och vardagsarbete på ett sätt som är förenligt med det rikhaltiga material som finns samlat i Elwoods *Non-Geometric Lenin*.

Utifrån den akademiska notapparaten i båda böckerna är det uppenbart att Lih och Read har höga tankar om varandras bidrag. Men även om de två biografierna har mycket gemensamt och liknande sätt att närma sig frågan, är de på samma gång på viktiga sätt olika.

Det finns en indirekt sida hos Lihs bok – att rikta in sig på avgörande ögonblick i den ryska revolutionära rörelsens historia där Lenin hade en central roll, och ofta rikta in sig på andras intryck och teorier för att analysera och sikta in sig på vad Lenin tänkte och gjorde. Samtidigt har det övergripande resultatet en benägenhet att bli en heltäckande och insiktsfull framställning av Lenins liv och politik. Read, å andra sidan, riktar nästan alltid in sig direkt på Lenins liv och teorier, och kompletterar på lämpliga ställen med sammanhang i riklig mängd. Som han berättar för oss är hans främsta förstahandskälla Lenins *Collected Works* (inklusive, vilket är viktigt, hans brevväxling), kompletterad med ett flitigt och kritiskt sinnat användande av Krupskajas *Lenin* (plus hänvisningar till mindre vänskapligt inställda memoarer av de tidigare bolsjevikerna Nikolaj Valentinov och Angelica Balabanoff, liksom den utomordentliga kronologin av Gerda och Hermann Weber, *Lenin: Life and Works* [Lenin: Liv och arbete]) och först därefter andras forskning.

Read menar att Lenin försöker skapa ett demokratiskt uppror för en socialistisk revolution, under ledning av arbetarklassen i förbund med bönderna. Problemet börjar när den bolsjevikiska revolutionen, i egenskap av ett radikalt demokratiskt uppror, lyckades 1917. Då brakade helvetet löst, och under våldet och kaoset under det kontrarevolutionära angreppet och det ekonomiska sammanbrottet föll det radikalt demokratiska scenario som hade varit centralt i Lenins bolsjevism i bitar. Vi ser då hur Lenin och hans kamrater gör sitt bästa för att hålla ihop saker och ting. Under denna process tar något helt annat form än vad man hade tänkt sig under det revolutionära upproret 1917. Som en del av den nya samhällsordningen utkristalliseras en brutal diktatur, som skapar förutsättningarna för det som kommer att bli känt som stalinism.

Problem under ett revolutionärt liv.

Givetvis är ingen bok perfekt, och i Reads bok finns det enkla faktafel som är värda att notera.

- Ett av felen kan helt enkelt vara ett oavsiktligt oklart skrivande. På sidan 67 talar Read om hur den tyske revisionisten Eduard Bernstein förde fram åsikten att socialister istället för att ta till en revolutionär omvälvning gradvis skulle kunna reformera bort kapitalismens problem. Sedan glider han på sidan 68 över till en diskussion om Lenins mensjevikiska motståndare. Men det är helt enkelt inte så att majoriteten av mensjevikerna var anhängare till Bernsteins reformism. Precis som Lenin lutade de åt att ansluta sig till Karl Kautskys ”ortodoxa” marxism.

- På sidan 92 får Read Lenin att tala om dem som "likvidationister" eftersom de var för ett mindre centraliserat parti än Lenin, men det var absolut inte vad ordet betydde för Lenin eller någon annan. Likvidatorer var den strömning bland mensjevikerna som efter 1906 ville överge det illegala underjordiska arbetet i det tsaristiska Ryssland.
- I en osedvanligt luddig diskussion om Lenins teorier om nationellt självbestämmande hävdar Read på sidan 114 felaktigt att för Rosa Luxemburg "var Polens oberoende ett mål i sig själv". Men som revolutionär antinationalist var hon i själva verket mot kampen för ett självständigt Polen (medan Lenin, som förespråkade de förtryckta nationaliteternas självbestämmande, stödde den).
- På sidan 164 sägs att Trotskij angrep "Lenins partiuppfattning och den därmed förenade 'demokratiska centralismen'." Även om den unge Trotskij mer än en gång angrep Lenins teorier om partiets organisering, så angrep han aldrig den "demokratiska centralismen" (uppfattningen om frihet att diskutera men enhet i handling), ett begrepp som först fördes fram av mensjevikerna och sedan omfattades av bolsjevikerna. Senare förvandlades det till något helt annat i den staliniserade kommunistiska rörelsen, och i den akademiska världens studier under kalla kriget, men det är en annan sak.
- På sidan 167 påstås att den franska 1800-talsrevolutionären Auguste Blanqui var anarkist, men det var han inte.
- På sidan 239 får vi höra att "Lenin ända från början hade varit hårdnackad motståndare till alla försök att låta [religiösa] troende gå med i partiet". Det är inte sant. Även om han i artikeln "[Socialism och religion](#)" från 1905 kallar religion för "folkets opium", så tillkännager han också att "vi [förbjuder] inte kristna och andra som tror på gud att inträda i vårt parti."¹¹

Dessa fel är av en sort som dyker upp i nästan varje bok som handlar om komplicerade teman som sträcker sig över omfattande historiska områden, och är inte viktiga för Reads skildring och analys. Mycket viktigare är hur han definierar "leninism". Även om han gör ett rimligt påstående att Lenin delvis formades av den ryska revolutionära populismens traditioner (och, kanske mindre troligt, av delar av Bakunins anarkistiska tänkande), så är Read av uppfattningen att Lenins tänkande var djupt rotat i den revolutionära marxismens principer, med dess tro på möjligheten och behovet av en arbetarrevolution och dess socialistiska mål, som föreställde sig en radikal demokrati och ett fritt och jämlikt samhälle. Och ändå brottas Read med en oroande sanning som vi alla måste brottas med: "Från vårt perspektiv att analysera Lenins liv, så kanske det mest märkvärdiga och ironiska draget är, att även om Lenin tänkte sådana ultrademokratiska tankar, så ledde han i praktiken uppkomsten av en av de mest integritetskränkande byråkratiska statsapparater som världen någonsin har upplevt."¹²

Read menar att svaret på gåtan delvis kan återfinnas i en ödesdiger brist i själva leninismens kärna. Utöver de "ultrademokratiska" marxistiska perspektiv som han medger var centrala för Lenins

11 Lenin, [Socialism och religion](#), på marxistarkiv.se, s 1,2. Det mest framstående verket om Lenin och religion är Roland Boer, *Lenin, Religion and Theology*, New York: Palgrave Macmillan, 2013.

12 Read, *Lenin: A Revolutionary Life*, s 171.

teoretiska linje, anser Read att ett annat element var lika viktigt för leninismen, något som hårdnade i honom under hans tidiga landsförvisning till Sibirien och gav ett ”extra stål” som var oundgängligt för ”Lenins egen speciella revolutionära teori och praktik”. Han blev därmed en verkligt ”leninistisk” Lenin först när ”hans manipulerande och dogmatism var i sitt esse”.¹³

Mitt under den balanserade diskussionen om Lenins personlighet, sitt seriösa intresse för Lenins marxism, sin tankeväckande diskussion om de positiva och förnuftiga sidorna hos det Lenin tänkte och sa och gjorde, finns ett mörkare element som Read anser vara grundläggande för att förstå vem Lenin var och hur han påverkade historien. När han gör denna analytiska vändning använder han en mer sofistikerad variant av den gamla ”läroboksversion” om den odemokratiska Lenin som Lars Lih har gjort så mycket för att krossa.

”Problemen började uppstå”, berättar Read för oss, ”när den centraliserings- och hemlighetskultur som hade skapats av förhållandena under enväldet blev en vana som inte gick att skaka av sig ens när dessa förhållanden inte längre råde.” Splittringen mellan bolsjeviker och mensjeviker vid det Ryska socialdemokratiska arbetarpartiets andra kongress avslöjade ”en ny sida hos Lenin, en skoningslös sida som inte drog sig för någonting. Han hade inte tvekat att splittra rörelsen även om han inte verkar ha förutsett den efterföljande utvecklingen.” När han byggde bolsjevismen sökte han ”ett verktyg som var lojalt mot honom personligen, och, hoppades han, inte skulle svika honom”, och därför var han fast beslutsam att bygga ett ”parti efter sin egen, på egen hand skapade avbild.”¹⁴

En annan bidragande faktor var Lenins uppfattning att ”ingen annan än Lenin någonsin verkligen hade förstått marxismen”, och hans lojalitet mot marxismen innebar med nödvändighet ”att han inte kunde godta någon opposition”. Han hade inte tålamod att låta verkligheten lära kamraterna hur giltig hans egen marxistiska förståelse var – ”leninismen var en marxism som hade bråttom”. I själva verket gick hans stora svaghet inte att skilja från hans stora styrka: ”energin och kraften i hans intellektuella kreativitet ... var det drag som lockade hans anhängare och stötte bort hans fiender.”¹⁵

Teoretisk stelhet förorsakade synbarligen organisatorisk stelhet. Read säger, att mellan 1902 och 1904 blev ”Lenins uppfattning om förtruppen, elitpartiet, alltmer splittrande”, och ”vartefter tiden gick skapade Lenin en alltmer radikal och ensam väg.” Utan någon uppenbar dokumentation hävdar Read att Lenin ständigt höll på att ”rensa sitt parti från kättare”, och att det inte gick att hindra honom att fortsätta ”sitt favoritnöje, att splittra ett allt mindre parti.” Read hänförs av sådana formuleringar: ”Att se sitt älskade parti anta det han kallade en livsfarlig princip med ett brett medlemskap var för mycket för honom att acceptera.” En sådan linje undergrävde i själva verket hans marxistiska övertygelse om arbetarklassens roll – för honom fanns det ständigt ”oklarheter om den ryska arbetarklassens revolutionära förmåga” som fick honom att mer än en gång reta upp sig

13 *Ibid*, s 29. En åsikt som är närbesläktad med denna uppfattning dök upp i Victor Serges senare skrifter. Han var ett av de viktigaste vittnena till och deltagarna i den historia som vi studerar (och kunde av detta skäl inte helt enkelt avvisa de bolsjevik-leninistiska ideal till vilka han gav en stor del av sitt liv). Se till exempel den nya och återupprättade upplagan av hans livfulla och upplysande *Memoirs of a Revolutionary*, New York: New York Review of Books, 2012, s 155–58 [det finns en tidigare upplaga på svenska, *En revolutionärs minnen*, på marxistarkiv.se], och en av hans sista artiklar, ”The Socialist Imperative”, *Partisan Review* 15, nr 5, september–oktober 1947). Se också Susan Weissman, *Victor Serge: The Course Is Set on Hope*, London: Verso, 2001, s 47–49, 267–77.

14 Read, *Lenin: A Revolutionary Life*, s 59, 61, 62, 63.

15 *Ibid*, s 128, 207, 234.

på ”arbetarklassens efterblivenhet”. I jakten efter ett band mellan Lenins påstått odemokratiska åsikter under den förrevolutionära perioden och den kommunistiska diktaturen efter revolutionen, påstår Read till och med att ”man kan nog hävda ... att det var eliten som inledde revolutionen 1917, inte massorna” (trots att det strider mot många bevis och till och med grundtanken i Reads egen redogörelse). Kanske, kanske bolsjevikerna faktiskt avsåg att upprätta ”en enpartidiktatur” 1917.¹⁶

Denna ”läroboksförvanskning” av Lenin och hans politik står i strid med – och (tycker jag) motbevisas – av material i väldokumenterade studier som Lars Lihs *Lenin Rediscovered* [Lenin återupptäckt] och min egen *Lenin och det revolutionära partiet* [på marxistarkiv.se], och det framstår som den allvarligaste bristen i Reads arbete, och verkar på vissa ställen förvränga det. Det finns gott om bevis på att Lenin var mycket öppnare, visade sig kunna tolerera och uthärda oenighet från sina kamrater, och om något i högsta grad var förvissad om det Lih kallar en ”heroisk” uppfattning om arbetarnas medfödda revolutionära kapacitet. Istället för att styra över sitt eget krympande organisatoriska kungadöme, samordnade Lenin en linje för partibygget som i slutändan ledde till bolsjevikernas imponerande tillväxt, vitalitet och betydelse för klasskampen. Och det finns omfattande dokumentation (inklusive i det material som Read själv presenterar för oss) att revolutionen 1917 i grund och botten var ”ultrademokratisk” och inte auktoritär.

Som vi har antytt motsägs bristen i Reads tolkning av bevis som Read själv lägger fram. Mer än en gång tvingas han i sin biografi grubbla över Lenins ”för Lenin otypiska” uppträdande. I ett ”förbluffande” brev till Plechanov i oktober 1905 skrev han: ”Vi är överens med er om mer än nio tiondelar av de teoretiska och taktiska frågorna, och det är inte lönt att gräla om en tiondel.”¹⁷ Read kommenterar att Lenins ”nya känsla att det var nödvändigt med försoning” mellan mensjeviker och bolsjeviker var uppenbar, ”liksom motivet bakom den” – de revolutionära möjligheterna under 1905 års uppror. Det var inte heller någon engångsgrej. ”Åren var fyllda av intensiva bråk med tre motståndare – Trotskij, Bogdanov och mensjevikerna”, förtäljer Read. ”Gång på gång tillkännagav Lenin en fullständig brytning med den ena eller andra gruppen, bara för att strax därefter förvirrande nog framhålla förhoppningar om enhet.” Han konstaterar också att bolsjevikerna, som 1917 helt hade förbundit sig till en regering grundad på arbetarnas och de andra folkliga krafternas demokratiska råd, var kända för att vilja dela makten i sovjeterna med andra som också förband sig till en sådan regering.¹⁸

Det går rimligtvis att hävda att Lenin, givet hans humanitet och historiska fakta, ibland var i högsta grad alltför självsäker (eller arrogant), ibland intolerant, ibland behäftad med blinda fläckar som kunde få allvarliga konsekvenser. Sådana egenskaper var inte hela Lenin, och inte heller är de *avgörande* för den samling teorier som kan förbindas med Lenins verkliga ”leninism”. Med hänsyn till den komplicerade historiska processen, och Lenins centrala roll för delar av den, kan man icke desto mindre hävda att Lenins tillkortakommanden (lika mycket som hans styrkor) var en faktor bland de problem som uppstod under de ryska revolutionära erfarenheterna. Men Read lyckas inte visa att dessa tillkortakommanden var så oföränderliga och starka som han påstår. Det fanns alltför

16 *Ibid*, s 66, 73, 146, 148, 87, 190.

17 Lenin, *Collected Works*, band 34, s 364.

18 Read, *Lenin: A Revolutionary Life*, s 78, 93, 190–91.

många motverkande tendenser (inom den ryska revolutionära rörelsen, hos Lenin själv etc.) för att det skulle bli så.

Revolutionär tragedi

Såsom varande en god historiker tillhandahåller Read tillräckligt med belägg för en alternativ förklaring till varför den ryska revolutionen ”gick fel”, en som till och med räknar med Lenins faktiska brister. Som Read konstaterar drev Lenin under de fyra åren efter revolutionen 1917 ”en serie på tre strategier”: den första var upprättandet av vad som kom att kallas en ”kommunstat” (tillsammans med en blandekonomi som gradvis skulle övergå från kapitalism till socialism); den andra den stränga politiken under ”krigskommunismen”, som kombinerade en totalitär enpartidiktatur med en snabb (och skadlig) nationalisering av ekonomin; och den tredje var Nya ekonomiska politiken som vidmakthöll enpartistyret men återgick till att utnyttja marknadsförhållanden för att bygga upp ekonomin. Avgörande för oss – men något som Read ofta verkar glömma – är att Lenins ideal fram till 1918, hans förstaval, var kommunstaten.

Det betyder att Lenins ursprungliga avsikt var långt från att upprätta det ryska kommunistpartiets diktatur (bolsjevikerna antog det nya namnet i början av 1918). Som Read påpekar hade bolsjevikerna lett revolutionen, men även anarkister, vänstersocialistrevolutionärer och till och med en del mensjeviker var inblandade, liksom många icke partianslutna arbetare som var aktiva i sovjeter, fabrikskommittéer, fackföreningar och arbetarmiliser. Det motsvarade vad Lenin hade föreställt sig i *Stat och revolution* och andra skrifter 1917. Modellen från Pariskommunen 1871 visade hur övergången efter upproret antogs se ut. Read noterar att ”Lenin krävde ’avskaffande av polisen, armén och byråkratin’, det vill säga ett krossande av den existerande statsapparaten”. Den skulle ersättas av de demokratiska sovjeterna och arbetarmiliserna. ”Folket skulle vara beväpnat, och därmed kunde de inte tvingas till underkastelse av väpnade utomstående organ”, förklarar han Lenins perspektiv. ”Byråkratiska och juridiska funktioner skulle också demokratiseras genom att man skulle tvinga fram en regelbunden rotation av de administrativa uppgifterna där hela befolkningen skulle delta.” Read tillägger att ”alla ’politiska’ funktioner kunde ... inskränkas till bokföring och kontroll som låg inom räckhåll för någon som var läskunnig och hade genomsnittlig intelligens.”¹⁹

Read klargör att Lenin inte trodde att socialismen var möjlig i Ryssland om den inte fick hjälp från världsrevolutionen. Han betonade detta redan före den bolsjevikiska revolutionen, och underströk det fortfarande så sent som 1922:

1917: ”Ryssland är ett bondeland, ett av de mest efterblivna europeiska länderna. Där *kan inte* socialismen segra *direkt* och *omedelbart*. Men landets bondekaraktär ... [kan] göra vår revolution till den socialistiska världsrevolutionens *prolog*, ett *trappsteg* till denna revolution.”

1922: ”... vi har alltid förkunnat och upprepat denna marxismens elementära sanning att socialismens seger kräver gemensamma ansträngningar av arbetarna i flera framskridna länder.”²⁰

Reads anklagelse, åtminstone i denna del av hans bok, är inte att Lenin är en manipulativ diktator,

19 *Ibid*, s 148, 168, 169.

20 *Ibid*, s 146, 225. [Lenin, *Avskedsbrev till de schweiziska arbetarna*, på marxistarkiv.se, s 3; *En publicists anteckningar*, på marxistarkiv.se, s 2.]

utan att hans revolutionärt demokratiska vision är otroligt naiv och orealistisk. Han påstår också att Lenin och hans kamrater dolde bolsjevikernas slutgiltiga mål för massorna. ”Bolsjevikerna fick stöd från massorna eftersom de var de enda betydande representanterna för det massorna ville ha – fred, bröd, jord och all makt åt sovjeterna”, hävdar han. ”Det var i synnerhet inte en omvändning till de bolsjevikiska värderingarna och de drömmar som förkroppsligades i *Apriltserna* och *Stat och revolution*.”²¹ Men i ärlighetens namn var Lenin och bolsjevikerna, även om de gjorde ”fred, bröd, jord” och ”all makt åt sovjeterna” till sina centrala paroller, också väldigt tydliga med slutmålen – världsrevolution och socialism i hela världen såväl som i Ryssland. Beakta Lenins mycket offentliga appell morgonen efter maktövertagandet:

Kamrater – arbetare, soldater, bönder och alla arbetande! Ta all makt genom era sovjeter! ... Med bondemajoritetens samtycke och godkännande, på grundval av böndernas och arbetarnas praktiska erfarenheter skall vi undan för undan, fast och orubbligt gå mot socialismens seger, som de framskridna arbetarna i de mest civiliserade länderna kommer att befästa och som skall skänka folken en varaktig fred och befrielse från allt slags förtryck och all utsugning.²²

I Lenins scenario 1917-1918 upprättar alltså de klassmedvetna arbetarna och deras trogna allierade bland fattigbönderna en revolutionärt demokratisk kommunstat som inspirerar arbetarrevolutioner över hela världen, och förbereder scenen för utvecklingen av en världsomspännande fri och jämlik socialistisk samhällsordning. Men ”nästan från Oktoberrevolutionens allra första dag”, säger Read, ”började Lenins förhoppningar och förväntningar falla samman”.²³ Det var givetvis det fruktansvärda och ödeläggande Första världskriget, som fortfarande rasade när bolsjevikerna grep makten, tillsammans med det fasansfulla inbördeskriget som uppstod efter 1917, och som drevs på och understöddes av ett antal mäktiga kapitalistiska regeringar som också skickade egna trupper och iscensatte en nedbrytande ekonomisk blockad. Även om det kom en våg av revolutionära uppror i länder över hela världen, ledde inget av dem till en efterlängtd socialistisk seger för arbetarna, så den nya Sovjetrepubliken förblev ödesdigert isolerad. Dessutom visade sig de administrativa erfarenheterna och den kulturella nivån hos den överväldigande majoriteten av de vanliga ryska arbetarna och bönderna vara sorgligt otillräckliga för att bära upp den frihetliga kommunstat som Lenin och hans kamrater föreställde sig. Resultatet blev kaos, ekonomiskt och socialt sönderfall, och en dramatisk urholkning av det livskraftiga uppror som hade givit de demokratiska råden, sovjeterna, liv. Och det fick det nyligen omdöpta kommunistpartiet, som själv var dåligt förberett för den överväldigande uppgiften att härska och administrera under så förfärliga förhållanden, att försöka fylla denna lucka.

Två andra strategier – ”krigskommunismen” (1918-1921) och Nya ekonomiska politiken (1921-1928) – följde. Ett centralt drag hos båda var att de ersatte de krossade förhoppningarna om sovjetdemokrati och ”kommunstaten” med en provisorisk enpartidiktatur, understödd av ett desperat våld och totalitära rättfärdiganden (den ”röda terrorn”). Som Read kommenterar: ”man skulle kunna hävda att priset för överlevnad blev att kväva revolutionen”, även om han också betonar att ”från och med 1920 minskades användningen av terror och den försvann från Lenins vanliga tal och

²¹ *Ibid*, s 174.

²² Lenin, *Till befolkningen*, på marxistarkiv.se, s 2.

²³ Read, s 208.

praktik.”²⁴ Som Read visar har Lenin och hans kamrater ett stort ansvar för denna utveckling, och han fortsätter med att ge tankeväckande insikter i den dynamik som kom att göra den ”tillfälliga” byråkratiska diktaturen allt mäktigare och beständig.

Även om den kommunistiska diktaturen under större delen av 1920-talet verkade relativt ofarlig, så blev den under Stalins fasta hand givetvis ofantlig och alltmer undertryckande, och när 1920-talet övergick i 1930-talet också omättlig och mordisk. Read likställer ingalunda Lenin med Stalin, och han erkänner de väldokumenterade fakta som finns om ”Lenins sista strid” mot den blivande stalinismen, men hans delvisa anammande av ”lärobokstolkningen” av Lenin får honom att i nästa andetag föreslå ett annat sätt att se på saker och ting, och (mycket starkare än bevisen medger) betona att Stalin på vissa sätt kan betraktas som Lenins rättmätiga arvtagare, även om han också förnekar att ”stalinismen var leninismens enda möjliga utfall”. Read hävdar bestämt att den bästa forskningen om Lenin tar hänsyn till revolutionärens humanitet – ”ett mer realistiskt, balanserat, välavvägt, mänskligt porträtt av Lenin.”²⁵ Oavsett vilka meningsskiljaktigheter man kan ha med hans tolkning, så har han själv gjort mycket för att röja vägen för en sådan forskning.

Humanitet och revolution

”Oliver Cromwell krävde att hans porträtt skulle ha med ’vårtor och allt’”, kommenterar Lars Lih. ”De postsovetjetiska studierna av Lenin verkar ofta grunda sig på metodologin ’inget utom vårtor’.” Liksom Carter Elwood och Christopher Read går även han längre än att vara bara obarmhärtigt negativ, och har också mer än de flesta betonat behovet att ta itu med de politiska teorier som besjälade denna 1900-talsrevolutionär.²⁶

Lih's anmärkningsvärda, tillförlitliga, utsökt läsbara nya biografi *Lenin* framstår som den bästa av 2000-talets biografier. Vi serveras ett kortfattat men ändå gediget vetenskapligt verk som klart framställer en verklig revolutionärs liv, i tydlig kontrast till det kallblodiga, totalitära monster som senare tiders politiska mode har slagit fast är det lämpliga sättet att betrakta Lenin. I sitt förra massiva verk *Lenin Rediscovered: 'What Is to Be Done?' in Context* [Lenin återupptäckt: 'Vad bör göras?' i sitt sammanhang], krossade Lih myter om Lenin, och han fortsätter detta utmärkta arbete i denna lärorika biografi.

Här får vi möta någon som är genomsyrad av marxistiskt tänkande, i själva verket ”förälskad” i Marx' skrifter (som Lih så fint framställer det), som under hela sitt liv bevarar tron på en ”heroisk arbetarklass”. För att gynna detta scenario arbetade Lenin för att utveckla ett revolutionärt parti kring majoritetsfraktionens (bolsjevikerna, som han ledde) program. Den i grunden demokratiska leninistiska organisationen utvecklades med hjälp av hårda debatter och motsättningar, ibland till och med splittringar (och ibland återföreningar), och Lih visar att den var ett aktivistkollektiv där Lenin mer än en gång röstades ner, men inom vilket han hade förvärvat en avsevärd auktoritet. Långt från att utveckla planer för en totalitär samhällsordning, tänkte sig Lenins ”planer” (sådana de nu var) en arbetar- och bonderepublik av demokratiska råd (sovjeter) som alltmer skulle ersätta det som han och andra marxister uppfattade som kapitalismens ekonomiska diktatur med socialismens

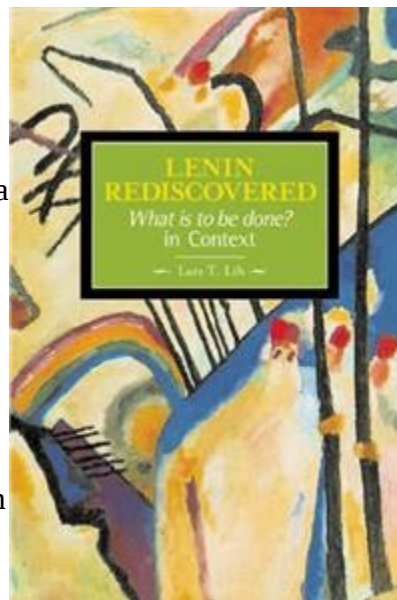
²⁴ *Ibid*, s 200, 251.

²⁵ *Ibid*, s 291, 288.

²⁶ Lars Lih, *Lenin*, London: Reaktion, 2011, s 13.

ekonomiska demokrati. Saker och ting utvecklades förstås inte på det sättet.

Denna vackert detaljerade bok, smyckad med ett antal praktfulla och passande illustrationer, placerar Lenin stadigt i ett sammanhang: den europeiska och ryska historien, den bredare socialistiska rörelsen (som före Första världskriget var ett verkligt massfenomen), den i sanning hjältemodiga arbetarkampen och det Ryska socialdemokratiska arbetarpartiet (och senare kommunistpartiet), som innehöll ett antal andra erfarna och viljestarka individer. Vi får en känsla för de kvalitéer som gjorde det möjligt för denna människa att få den inverkan han fick i denna miljö. En järnvilja kombinerad med ett lysande intellekt, en djupt realistisk och praktiskt teoretisk och organisatorisk böjelse, men också en önskan att lära av andra och – på intet sätt obetydligt – en förmåga att charma och skämta, och verklig vänlighet. På samma gång förnimmer Lih en alltför självsäker benägenhet att se en högst komplicerad verklighet genom en förvrängande lins, nämligen Lenins revolutionära antaganden och hans förtröstan att den ”heroiska arbetarklassen” kunde och skulle övervinna alla hinder.

Lih vidhåller att detta perspektiv inte kunde överleva de allt värre problem och fasansfulla kriser som anfäktade den revolutionära regimen efter 1917. Sant, men man undrar om Lih är inne på helt rätt spår när han drar slutsatsen att Lenins revolutionära linje var ”långtifrån realistisk”. Lenin liknas vid den bibliska Noak, som tillitsfullt bygger sin revolutionära ark medan den politiska, sociala och ekonomiska katastrofens översvämning stiger allt högre. ”Eftersom arken var byggd på bräckliga antaganden visade det sig att arken läckte, resan innebar större lidande än någon hade väntat sig, och arken hamnade långt från där dess byggmästare planerade.”²⁷

Det är svårt att bedöma Lenins påstådda brist på realism, eftersom Lih (med tanke på att han i en stor del av sitt verk betonar motsatsen) förvånande nog underlåter att tillräckligt uppmärksamma de främsta teoretiska verk som skrivits av denna revolutionär, som, vilket Lih själv understryker, tog teorin på så stort allvar. ”Jag är fortfarande fullständigt ’förälskad’ i Marx och Engels”, bekände Lenin till Inessa Armand 1917, ”och jag tål inte att höra när de blir skymfede. Nej, verkligheten – de är äkta vara.”²⁸ Lenin framställs som att han befinner sig i huvudfåran inom den demokrativänliga, arbetarvänliga marxism som var förhärskande i den socialistiska världsrörelsen på hans tid. Det var den Socialistiska internationalen som socialistpartierna över hela världen, inklusive Lenins eget, var anslutna till, tills dess Första världskriget slet den i stycken. Dess marxism omfattade Karl Kautskys rikhaltiga bidrag före 1910, liksom Rosa Luxemburgs, Franz Mehrings, David Rjazanovs, Leo Trotskijs och andras. Lenins särpräglade tolkningar och analyser utvecklades i hög grad mitt i något som Lih har kallat ”det bästa av Andra internationalens marxism”. Den eftertänksamme ryske litteraturkritikern D S Mirskij kommenterade en gång, i sin intressanta gamla biografi om Lenin, att ”leninismen är inte lika med summan av Lenins synsätt. I honom kommer marxisten före skaparen av leninismen, och en av de viktigaste uppgifterna under hans liv var att rättfärdiga och återupprätta

²⁷ *Ibid*, s 203, 205.

²⁸ *Ibid*, s 13.

den verkliga marxismen.”²⁹

Lih skulle förvisso hålla med om detta. Men det kan vara hans envisa betoning av Lenins nära band till Andra internationalens marxism som bidrar till bokens största brist: den för fram väldigt lite om särdragen hos Lenins marxism. Det visar sig speciellt i den sparsamma behandlingen av Lenins inblandning i Kommunistiska internationalens debatter och utveckling. Det är speciellt allvarligt, eftersom Lenins revolutionära internationalism för honom var nyckeln till hur man skulle gå utöver de olidliga dilemman som orsakades av Första världskriget och Sovjetrysslands isolering efter revolutionen.

Lihs underlåtenhet att på ett tillräckligt sätt ta itu med delar av Lenins tänkande kan också förklara varför han (precis som fallet är med Read) inte verkar ta på allvar det som Moshe Lewin kallade ”Lenins sista strid” mot upprinnelsen till det som senare skulle kallas ”stalinism”. Men han är inte benägen att hålla med om Christopher Reads ”upptäckt” av frön till stalinism i den leninistiska modellen. Lih betonar raka motsatsen, i synnerhet vad gäller ”bondefrågan”. Faktum kvarstår att frågan om den revolutionära internationalismen är nyckeln till vad som drev en del av Lenins närmaste kamrater att göra motstånd mot den stalinistiska apparaten, men det behandlas ganska kortfattat i denna bok. Oavsett hur värdefull Lihs biografi är, så verkar det som om Lenin, som Arendt uttryckte det för många år sedan, ”ännu inte har hittat sin definitiva levnadstecknare.”

Ändå förtjänar Lihs bok, och kommer den troligen att få, en stor läsarskara. Under de alltmer utbredda vågorna av kapitalistisk kris kan också ett ökande antal människor ”förälska sig” i Marx’ och Engels’ teorier, och kanske dra slutsatsen att Lenin också är ”äkta vara”. I en värld där en allt större del av befolkningen finner sig vara proletariserad och förtryckt kommer det att finnas en tendens att frambringa personer som kan dras till det sorts leninistiska tänkande som Lih beskriver:

Partiet fyller arbetarna med en känsla för sitt stora uppdrag att leda *narod* [det förtryckta folket], och proletariatet genomför sedan detta uppdrag genom att inspirera *narod* att ansluta sig till arbetarna under deras korståg för att störta tsarismen, och därmed öppna den väg som till sist kommer att leda till socialismen – det är Lenins scenario.³⁰

Både Lih och Read inser att studierna av Lenin är mer än bara historiskt intresse. ”Påverkan från, och intresset för, en av 1900-talets viktigaste personer är långt ifrån uttömt”, skriver Read i slutet av sin egen studie. ”Lenins framtid kan innehålla lika många överraskningar som hans förflutna.”³¹

29 D. S. Mirskij, *Lenin*, London: Holme Press, 1931, s 192; Paul Le Blanc, “Lenin’s Marxism”, *Platypus Review*, May 2011; Le Blanc, *Lenin och det revolutionära partiet*; David Rjazanov, *Karl Marx and Friedrich Engels, An Introduction to Their Lives and Work*, New York: Monthly Review Press, 1974; August H. Nimtz, Jr., *Marx and Engels: Their Contribution to the Democratic Breakthrough*, Albany: State University of New York Press, 2000. I en kritisk recension av Lihs *Lenin Rediscovered*, “A Return to Lenin—But Without Marx and Engels?,” *Science & Society*, oktober 2009, hävdar August Nimtz att Lenins främsta inspiration inte var Kautsky utan Marx. Den skenbara skillnaden mellan Nimtz och Lih minskade när det blev uppenbart att de var överens om att Marx (inte Kautsky) hade företräde för Lenin, och i detta samförstånd fortsatte de att respektera Kautsky före 1910.

30 Lih, *Lenin*, s 13, 15.

31 Read, *Lenin: A Revolutionary Life*, s 291.